

Plezierreis 1877

door

Noordbrabant en Gelderland

P.N. Panken

In de maand September heb ik dit jaar weder eene plezierreis gemaakt, want ik vleide mij lang, hiermede door eenen vriend of bloedverwant te zullen vergezeld worden. Geen reisgenoot vindende bezocht ik dan alleen eene menigte in Noordbrabant en de Geldersche, alöude stad Nijmegen. Meermalen bleef ik bij vorige jaarlijksche vermaak- of plezierreizen niet meer dan op 3 uren of minderen afstand van daar, doch kon ze, nimmer goedschiks, volgens die plannen bezoeken, hoezeer zelfs, in 1844 te Grave zijnde mij, door een' Heer die ik er leerde kennen, gulhartig aangeboden werd, hem per rijtuig, derwaarts te vergezellen.

Nijmegen en hare voornaamste antiquiteiten te zien was thans mijn hoofddoel. Daar de laatste zomer zeer regenachtig en nimmer lang na elkander droog weder is geweest (zelfs niet in een vol jaar), behoefde ik weinig spijt te gevoelen, deze reis wat lang verschoven te hebben. Hoezeer het tijdens dezelve op enkele nachten eenigszins gevrozen had mogt ik steeds droog, allerfraaist herfstweder genieten. Ik lees heden (18 October) in Nieuwsbladen, dat evenwel de maand September dezes jaars, de koudste na die van 1849 is geweest.

24. Maandag morgen ten half acht ure van 24 Sept. vertrok ik op eene kar, waarop Nicht Marie Bots uit Bergeijk gezeten was tot Valkenswaard. Deze juffrouw deed eene reis naar Veghel en 's Bosch en bedevaart naar Kevelaer, met die van eerst genoemde plaats. Haar reis duurde even lang als de mijne. Ook die van den Eerw. Hr. Vinken, kapellaan te Bergeijk, ½ dag vóór ons vertrokken, geschiedde veelal in ééne richting. Met hem zat ik in den wagen tot Oss tot 's Bosch en spoortrein van daar tot Valkenswaard; jufvrouw Bots retourneerde tevens met dezen trein.

Nadat ik geruimen tijd op het raadhuis te Valkenswaard verbleven en den post uit Eindhoven afgewacht had, ging ik 's middags langs den Rijksweg, waarop ik een verbazend groot aantal meerendeels jongelingen en vrijsters ontmoette, die te Aalst de Kermis zouden bijwonen, naar genoemde stad. Ik vernam hier, dat vele fabrikanten dien dag hun werkvolk permissie hadden gegeven, om kermis te

kunnen gaan houden. [...?....] Eindhoven toef [...?....] en betrachtte hoofdzakelijk [...?....] 15 en 16^e eeuw. Ook sprak ik geruimen tijd met den Directeur van het Postkantoor in zijne fraaije woning, waarna ik nog andere kennissen opzocht. Met een dezer zag ik de gevallen houtloods, waaronder de 51-jarige timmerman Heesemans, Donderdag nam. Bevorens gedood is. Eenige dagen na dit onheil is een persoon door den trein overreden en een verdronken, beide onder die stad.

Op den laten namiddag ging ik over den nieuw aangelegden weg de Fellenoord naar Woensel, waar ik de veiling van het Kasteel Eckart met de bijhoorende hoeven en landerijën in eene ruime herberg, tegenover de Kerk, gedeeltelijk bijwoonde. Tegen den avond betrachtte ik, terloops, het inwendige der schier voltooide kerk. De gezegde veiling, ongeveer 112.000 gulden werd door mijn' Neef Panken, notaris te Son gehouden. Na afloop bragt ik met hem en 3 andere Heeren eenigen tijd, onder gesprek en drinken van een glas wijn door.

Neef liet zich met zijn paard en rijtuig huiswaarts halen en ik kuijerde met gezegde vrienden, omstreeks 10 ure stadwaarts, ten einde er in een hotel te gaan logeeren; nadat ik het aanbod, dit bij eenen vriend te doen, tijdig had afgeslagen.

25 Sept. Den volgenden ochtend wandelde ik omstreeks 7 ure uit Eindhoven, over den klinkerweg door Tongelre tot Nunen. Hier begon eene lijkdienst. Sinds een paar jaren wordt met de klokken in den ouden toren niet meer geluid, omdat wegens bouwvalligheid gevaar wordt gevreesd: soms luidt men ook bij de begrafenis het klokje in den nieuwe toren.

Ik verliet den grintweg en ging door een' nieuwen aardweg naar Stiphout. Links bezag ik in de heide eenige oude grafheuveltjes. Van Stiphout wandelde ik naar het antieke, belangrijke kasteel Croy, thans gesticht voor oude mannen en vrouwen, ten einde den welEerw. Heer Bronsgeest, thans rector aldaar, te bezoeken. ZijnEw. Toonde mij de vertrekken van dit ruim en sterk gebouw. In een dezer zijn nog zware

kettingen enz. in den grond bevestigd, waarmede misdadigers gekluisterd werden. Voorts betrachtte ik de Kapel aan 't klooster te Aarle en de parochiekerk met de begraafplaats, waarna ik een bezoek bragt bij den Hoofdonderwijzer en den Hr. Fritsen, [....?....] geschiedenis [....?....] naar Gemert, kwam [....?....] kerk, bezigtigde deze met bijgelegene kerkhof, waarop ik de inschriften der aanzienlijkste grafmonumenten las, onder welke die van mijnen vriend de zeer Eerw. Hr. Bots, als Pastoor dier parochie 1 Juli 1862 overleden, inzonderheid mijne aandacht trok.

In gezelschap van een' kapellaan ging ik uit de kerk naar de pastorie den Eerw. Pastoor G. Aarts een kortstondig bezoek brengen alsook een' bekende, die mij ten 4 ure, door een pad eenigzins op de weg naar Boekel vergezelde.

Hier bezigtigde ik de schoone nieuwe kerk en begraafplaats, bedankt voor het minzaam aanbod van logeeren door de familie van den Hoofdonderw. Jansen, die toen met zijne vrouw afwezig was en reed met de Kar van Timmers uit Uden derwaarts. Ik arriveerde er des avonds half 8 ure bij mijne Nicht, A.C. Panken, die spoedig haren Broeder de Eerw. Kapellaan van mijne komst liet verwittigen. Deze kwam onverwijld en zoude den avond bij mij doorgebracht hebben, ware hij niet genoodzaakt, na korten tijd, wegens ongesteldheid naar de pastorie terug te keeren. Hij had zich onverwijld ter rust begeven, zeide hij den volgenden morgen, toen hij hersteld was. Ik woonde dien ochtend in de parochiekerk eene zingende, door hem opgedragene Mis bij, ging na bezigtiging van dit oud gebouw en de grafmonumenten op 't aangelegen kerkhof met hem naar de pastorie, waar de minzame wel Eerw. Hr. Pastoor mij o.a. de inschriften van de alombekende torenklokken liet afschrijven.

Heerneef bezocht mij nog in den voormiddag, nadat ik de Kerk der Kruisheeren, waarin een miraculeus beeld der H. Moeder Gods gevonden wordt, benevens enkele andere bijzonderheden bezigtigd had. Bij Nicht het middagmaal genuttigd hebbende verliet ik Woensdag 1 ure Uden van waar een vasten grintweg naar Nijmegen geleidt. Het eerste dorp na Uden aan dezen weg is Zeeland, alwaar ik

eenigen tijd in de zeer fraaije, ten jare 1871 gebouwde ruime kerk vertoefde. De er naast staande schoone pastorie is van 1866 tot '68 gebouwd. Zonder oponthoud kwam ik door Reek en Velp, langs het groote, nette Jesuiten-klooster, van 1863 tot '65 gebouwd te Grave.

Dewijl ik, bij [....?....] ste, tamelijk [....?....] al de merkwaardigheden [....?....] er eenige straten te doorloopen [...?...] blijv [....?....] huis, voer ik hier de Maas over. De klok sloeg vijf uur toen ik mijne voetstappen op Gelderland's bodem had gezet. Het duurde alzoo niet zeer lang, of ik zag de gouden zonnescijf in de verte onderduiken. Schoon de afstand tusschen Grave en Nijmegen niet minder dan drie uren bedraagt, doet hij geene enkele dorpskern aan, maar blijft van alle plaatsen verwijderd. Op verscheidene aan mijne linkerkant staande wegwijzers las ik de distantie van sommige gemeenten, doch bij de laatstaantreffene gedoogde het schemerlicht zulks niet meer.

Zonder schier een enkel persoon op dezen langen, eenzamen, door mij nimmer bezochten weg ontmoet te hebben, arriveerde ik ten acht ure in het grijze Nijmegen, na alzoo de baan tusschen beide genoemde steden in 3 uren afgelegd te hebben.

Weinige kennissen te Nijmegen hebbende dan ambachtslieden uit mijne woonplaats en de nabijheid, die aan de groote spoorwegbrug over de Waal bij deze stad arbeidden en bij zekeren G. Pas in de Houtstraat een goed kosthuis hadden, was ik dit vóór 9 ure binnen getreden. Ik behoefde geene hotel te zoeken, daar hij mij spijs, drank en nachtverblijf gastvrij aanbood, hetgeen ik echter tot zijn spijt afwees. Ook had hij zich aangeboden om den volgenden dag mijn' leidsman in de stad te zijn, waartoe gezegde dorpsgenooten den tijd ontbrak.

Ik logeerde bij Bosmans in de "Stad Venlo", bezigtigende des anderendaags Nijmegen's voornaamste straten, pleinen, de gehouden wordende markt, de 4 schoone R.C. Kerken en de Groote- of St. Stephenskerk, een gotisch gebouw uit de 13^e eeuw, met een' sierlijken toren. Sinds de hervorming wort dit aanzienlijk gebouw, schier bestendig door hare belijders gebruikt en is zeer in verval. In hare

omgeving deze kerk beschouwende, vroeg ik aan eene voorbijgaande vrouw of ze soms geopend was, waarop zij zeide: “’t Is eene protestantse kerk Mijnheer, Zondags is er dienst in en nog eens in de week.

Nijmegen is welligt de oudste plaats onzes Lands en klimt tot langer dan ½ eeuw vóór Christus op. Het verbazend groot aantal gevonden oudheden van allerlei soort, [...?....] , getuigt [...?....] stad en de omstreken [...?....] onderafdeeling van de grijze gewezen kapel op ’t Valkhof worden eene ontzagelijke menigte dezer antiquiteiten bewaard. Ik heb ze met oplettendheid beschouwd.

In Hooge en Lage stad verdeeld is de stad over 5 heuvels verspreid en moet men, in ’t doorwandelen, gedurig op- en afklimmen. Dit geschiedt soms niet zonder ongemak.

Ik zag in de Houtstraat een voor een’ langen wagen gespannen paard, hetgeen bij een’ opgaanden weg gevallen was, ophelpen en voorts ongedeerd de vracht trekken. Rondom het heuvelachtige Nijmegen vindt men vele houtbosschen. Onder de gemeente Nijmegen behooren ook eenige aangrenzende plaatsen. Aan de grens las ik op sommige kleine zerkpalen: Rijk van Nijmegen. De bevolking is meerendeels Katholiek. Na Aken was de stad de meest geliefde verblijfplaats van Karel den Groote, die er het beroemde Valkhof deed bouwen. Mij werd de vaste plaats in ’t gebouw toen voor hofkapel dienende, aangewezen, van waar hij den blik op het altaar kon vestigen, de heilige diensten bijwoonde. Ook wist de conciërge van een groot deel van den toestand of verdwenen gebouwen enz. aldaar, uit den tijd van den gelukzaligen, merkwaardigen monarch, aanwijzing of verklaring te geven. Dit deed hij mede van de dáár aanwezige oudheden.

Nadat ik (volgens gewoonte) den bewaarder eene fooi overhandigd had, verlustigde ik mij, een en ander op de aangename wandelplaats te beschouwen, waarin het Valkhof herschapeu is. Tevoren staarde ik een’ geruimen tijd naar de ruïnen van eenen anderen heidenschen tempel, die in de onmiddellijke nabijheid van de evengenoemde aangetroffen worden. Aan beide gebouwen is genoegzaam den

oorspronkelijke vorm en nog zeer veel van de inrichting eens heidenschen tempels na te gaan. Eer wij ze gingen zien hadden wij de Belvédère betracht, van waar men een prachtig gezicht op de Waal en den omtrek geniet. Door de eenigzins mistige lucht konden wij niet zoo ver [als] bij zeer helder weder zien. De aanbouw der schoone spoorwegbrug over genoemde rivier die hier op hare grootste breedte 364 ellen bedraagt, bezigtigden wij [....?....] afstand [....?....] belangrijke gebouwen der stad [....?....] ik slechts van het aan [....?....] gewagen, zijnde van zeer hoogen ouderdom. In de voorzaal van de antieke vierschaar (nog in orde) en eene bekende schilder (het Nijmeegsche raadsel voorstellende) van het jaar 1619.

De portretten der afgezanten van de mogendheden, die in 1678 in eene der bovenzalen den vrede hielpen sluiten, hangen dáár ter gedachtenis hieraan. Tot voor enkele maanden hield in dit vertrek de nu opgehevene regtbank hare zittingen. Na uitreiking eener gebruikelijke fooi aan den concierge verliet ik de trappen van 't stadhuis, om weder Pas te gaan opzoeken, die mij, wegens bezigheden, tijdens deze bezigtiging had moeten verlaten.

In mijn logement vernamen wij of ik gelegenheid had per rijtuig naar Ravenstein te kunnen vertrekken, waarnaar, gedurende mijne omwandeling zouden informeeren de bewoners van dit hotel en ook anderen; doch niemand wist van een of ander in die richting vertrekkend voiture. Nu gingen wij de Burgerlijke begraafplaats te Nijmegen, in 1811, buiten de stad, nabij het fort Kijk-in-de-Pot beschouwen. Zij is afgedeeld voor R. Catholieken, Protestanten en Israëlieten, van welke laatsten er echter nog geene lijken begraven zijn en waarvoor zij eene andere begraafplaats gebruiken. Van hier deed Pas mij, tot niet ver van den Teersdijk, uitgeleide en ik ging over den grintweg, en alzoo een gedeelte van den zelfden, door mij den vorigen vroegen avond bewandeld naar Ravenstein.

In de kom van 't fraaije dorp Wychen gekomen, bezigtigde ik er de schoone in 1853 gebouwde kerk en kwam, na weder meer den één uur gereisd te hebben zonder het te vermoeden, aan eene zeer oude kleine

kerk, van waar ik latijnsche gezangen hoorde en aanstonds vooronderstelde, dat hier de patroon dier parochie zoude gevierd worden. Aan een' geleider eener vrachtkar, die ik opden Maasdijk bij 't kerkje ontmoette, deswegens gevraagd hebbende, bekwam ik tot antwoord dat zulks het geval was en de plaats Niftrik heette. De kerk binnen gegaan zijnde woonde ik, tot stichting, het overige deel van 't Lof bij: De zitplaatsen bestonden uit 2 rijën banken, welke tot aan de zijmuren van 't schip reikten, zoodat slechts één gang wordt aangetroffen. Elke plaats bezet zijnde schikte men mij eeni- [...?....] ens de r [...?....] kerkpatroon, wien [...?....] ..ld. Onder den zware [toren aan] de westzijde gebouwd, stond eene kleine trom dewelke ter eere van genoemden Heilige in die parochie bestaande. Toen ik slechts enkele minuten van de kerk, waaruit ik een der eersten was gegaan, verwijderd was, hoorde ik reeds 't geroffel buiten 't kerkgebouw, waarin 't Lof door den Eerw. Heer Mutsaerts van Tilburg (zoon van den ex-Minister) assistent aldaar, geschiedde.

Schier tegenover Niftrik ligt het fraaije stadje Ravenstein. Om dit te bereiken moet men de Maas overzetten. Nabij het veer gekomen wilde ik het klokje nabij daar in de vrije lucht geplaatst, luiden, ten einde teeken aan den veerman aan de overzijde der breede rivier te doen, hetwelk onnoodig was, daar hij mij opmerkende, met de pont reeds over te varen. Mij hierop geplaatst hebbende bevond ik mij weldra op den bodem van Noordbrabant, daags te voren door mij verlaten. Op de gezegde pont was ik met den knecht uit het veerhuis alleen ter overzetting.

Te Ravestein beschouwde ik de straten met het uitwendige der meeste openbare gebouwen en bragt een bezoek aan een' vriend, die mij tot het naburige Deursen vergezelde. Hier bezigtigde ik de Kerk, toren en kerkhof, van waar ik mij ras in de pastorie deer aangelegene parochie Dennenburg bevond en minzaam door den welEerw. letterkundigen Herder Donkers (zie mijne auto-biographie blz. 1061) ontvangen werd. Ik wees zijn aanbod tot logist af, want ik wilde gaarne den volgenden avond te huis wezen, hetwelk dan niet goedschiks had kunnen geschieden, omdat in deze streek geene vaste gelegenheid per

rijtuig naar 's Bosch gevonden werd, behalve den wagen der onderneming van Van Gend en Loos, die daarenboven buitengewoon vroegtijdig uit vertrekt. Na eenige verversching bij den welEerw. Hr. Pastoor te Dennenburg gebruikt te hebben, ging ik met hem de kerk enz. bezigtigen en van daar nog een' aanmerkelijken wandelweg, namelijk tot een' langen onder of smalle brug, van waar een vast voetpad tot Haren en voorts een grintweg naar Berchem loopt. Bij gezegde brug nam ik van den braven Pastoor afscheid, die hier terug keerde, toen ik juist weder 2 personen toevallig [,,,?....] een' and... [....?....] Pastoor vermoeid [....?....] mede te wandelen.

De zon neigde ten ondergang toen ik de pastorie van Dennenburg binnen trad en nu vertoonde zich reeds de maan. Tusschen Haren en Berchem trof ik weder gezelschap in voerlieden met hooikarren. Dezen weg moest ik alzoo in den vroegen avond afleggen. Op de pastorie te Berchem gekomen vond ik eene gulle ontvangst bij den welEerw. Hr. Pastoor J. van Asten, eertijds evenals de welEd. Hr. Donkers te Duizel. Terwijl hij mij de hand drukte zeide hij: "Ge zijt me lief en welkom en Ge blijft hier logeeren." Schoon ik hem mijn plan, om dit laatste te Oss te doen en dan met rijtuig van Van Gend en Loos naar 's Bosch te vertrekken, mededeelde herhaalde hij met nadruk zijne woorden en ik liet me daartoe overhalen. Onder een smakelijk soupé sprak ik met mijnen gastheer en diens Kapellaan regt hartelijk en daarna nog eenigen tijd met eerstgezegde over kerkelijke zaken zijner parochie. Voorts werd mij eene deftige logeerkamer tot nachtrust aangewezen.

28 Sept. Eer ik er het ontbijt gebruikte betrachtte ik de schoone gothieke kruiskerk, waarin ik van den welEerw. Hr. Pastoor afscheid nam en daar ik reeds vóór de komst van den wagen van v. Gend reisvaardig stond, stapte ik den weg en op korten afstand van de pastorie in den wagen, voor welke halve uur tot Oss de koetsier 30 cents vroeg en van mij ontving. De in 1844 door mij bezigtigde kerk te Berchem is in 1848 afgebroken en dat en 't volgende jaar door eene nieuwe, veel grootere vervangen.

Wegens een proces met den aannemer is ze eerst in 1857/58 afgewerkt en betrokken: het proces eindigde in 1863. Thans staat het schoolgebouw ledig, als zijnde op gezag van Gedeputeerde Staten gesloten, daar 't getal schoolgaande kinderen te klein is verklaard. De hoofdonderwijzer, die evenwel zijn vol tractement geniet, geeft sedert dien tijd, slechts in verschillende huizen eenig onderwijs aan een beperkt aantal leerlingen. Ik zag op deze reis het uitwendige der school en sprak daarin den nog fungeerenden hoofdonderwijzer Oortman.

[....?....] ust en [....?....] 's Bosch een [....?....] hunne ontevredenheid [....?....] het oponthoud te Heesch, waar een bijwagen genomen werd voor van lieverlede bijgekome ne passagiers. Langs Hintham in 's Bosch komende, zag ik de veranderingen, hier door vernietiging der vestingwerken ontstaan. De ontmanteling dezer hoofdstad is nog niet gansch volbragt. Uit den wagen gestapt bezocht ik o.a. den sub-Bibliothecaris van het Provinciaal Genootschap van kunsten en wetenschappen en zeide hem, dat ik dien namiddag van 1 tot 2 ure, wanneer de bibliotheek volgens 't reglement geopend is, inzage van boeken enz. wilde nemen.

Vóór dien tijd bezocht ik den zeer Eerw. Hr. Schutjes, Pastoor te Orthen, hoofdzakelijk bekend door de uitgave zijner aanzienlijke "Geschiedenis van het bisdom 's Bosch", waartoe ik hem vele aantekeningen heb verstrekt en vroeger meermalen bij hem kwam. Wij spraken ook nu hierover; doch gaf mij veel voldoening met zijn reisverhaal naar Rome en het verblijf in de heilige stad. In gezelschap van andere geestelijken deed zijn Eerw. in den afgelopen zomer deze allerbelangrijkste reis. Omstreeks 12 ure verliet ik de pastorie voor het aangeboden diné hartelijk bedankende. Op deze wandeling passeerde ik dus tweemaal de 's Bossche begraafplaats, waarop juist drie weken later het lijk van Monseigneur Zwijzen, overleden 16 October, met groote plegtigheid is ter aarde besteld.

Deze aartsbisschop was de 8ste bisschop van 's Bosch en bereikte den leeftijd van ruim 83 jaren. In 's Bosch terug beschouwde ik de gehouden wordende markt en de St. Janskerk en verbleef toen

nagenoeg twee uren op de genoemde bibliotheek tot keus van leenende boekwerken en het maken van uittreksels op de leeskamer. Behalve gemelde bibliothecaris en de conciërge bezocht, behalve ik, niemand de boekerij. Na een kort bezoek aan Heer-Neef Bots en andere bekenden gebragt te hebben, wandelde ik met één dezer naar de statie en nam een kaartje 2de klas tot Boxtel en een ander 3e tot Valkenswaard, waarheen ons de spoortrein in den vroegen avond gevoerd had. Een uur later was ik te huis. [Westerhoven jb].

Hierna geeft Panken een overzicht van het aantal uren dat hij onderweg was.

[....?....] deze reis [....?....]	
[....?....] Dommelen, dat ik [....?....] Eindh. over Tongeren [....?....]	...
van Uden over Zeeland, Reek en Grave tot Nijmegen [....?....]	...
van Nijmegen over Wijchen en Niftrik naar Ravestein [....?....]	...
1 ^e id. van Ravestein over Deursen en Dennenb[urg] n. Berchem	3
2 ^e id. van Berchem over Oss, Heesch, Geffen enz. n. 's Bosch	5
3 ^e id. van 's Bosch naar Orthen en terug, voorts huiswaarts	<u>10</u>
Zamen	39

Ik deed hiervan met eene kar ongeveer 3, met den wagen 5 en den spoortrein 8, alzoo zamen rijdende 16 en de overige 23 uren, behalve de wandeling in en bij plaats en te voet. Op deze laatste wijze reizende kan men beter volkskarakter en merkwaardigheden van een land leeren kennen, dan met de diligence of den spoortrein, welk vervoermiddel thans zoo zeer in gebruik komt.

Van de op reis bezochte plaatsen waren Boekel, Uden, Zeeland, Nijmegen, Wijchen, Niftrik, Ravestein, Deursen, Dennenburg en (het in die nabijheid gelegen) Haren dit de eerste maal. Daarenboven zag ik vele andere op minder of meerderden afstand de eerste of tweede maal.